УДК 336.732.2

Щербан М.Д., викладач
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"

СУТНІСТЬ І ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

Описано особливості становлення та розвитку існуючих підходів до тлумачення поняття кредитної кооперації в сучасній економічній літературі. Виявлено та описано принципи кредитних кооперативів, які дозволяють зрозуміти природу й специфіку системи кредитних кооперативів

Ключові слова: *кооперація, кредит, принципи кредитної кооперації*

Постановка проблеми. В сучасних кризових умовах одним з можливих способів негативних наслідків останньої є об'єднання зусиль та ресурсів суб'єктів економічних відносин. Саме існування системи кредитної кооперації як форми об'єднання ресурсів зацікавлених осіб, дозволяє у складний економічний час кредитувати фермерські господарства на селі, малі підприємства та населення, чим сприяє стабільності їх діяльності та розвитку національної економіки зокрема.

Незважаючи на те, що кооперативний рух має більш ніж 150-річну історію, на даний час спостерігається різноманітне трактування системи кредитної кооперації, принципів та причин його створення, форм прояву та ін. Саме тому існує необхідність уточнення та узагальнення різноманітних підходів до визначення даної економічної категорії та принципів діяльності останньої.

Метою дослідження є розкриття сутності економічної категорії кредитної кооперації та визначення основних принципів її діяльності.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Проблематикою теоретичного та практичного дослідження системи кредитної кооперації присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, теоретичному обґрунтуванню корпоративного руху присвячені праці В. Кінга, Ф. Штаудінгера, І. Витановича, М. Туган-Барановського, Г. Фауста, К. Пожитнова, та ін. Питанням відродження та сучасного розвитку кредитної кооперації України присвячені праці В. Гончаренка, А. Пантелеймоненка, А. Пожар, С. Бабенка, Я. Гончарука, І. Федосік та ін. Однак більшість з них не акцентувало особливої уваги складовим та принципам системи кредитної кооперації, а розглядали останню здебільшого в контексті кооперативного руху.

Викладення основного матеріалу. На даному етапі розвитку економічних відносин в Україні та світі, чільне місце займає кредитна кооперація, яка у різних країнах присутня у таких формах як кредитні спілки, кооперативні, народні банки, ощадно-позичкові та кредитні кооперативи і товариства, товариства взаємного кредиту, каси взаємодопомоги, взаємні ощадні банки тощо.

В цілому, слід визначити спільні ознаки цих утворень та охарактеризувати поняття кредитної кооперації та основні засади, які лягають в основу функціонування.

Категорія "кредитна кооперація" складається з двох понять – "кредит" та "кооперація". Причому, на думку автора, визначальною складовою даного поняття є саме "кооперація". У зв'язку з цим, слід провести глибший аналіз цього терміну.

Термін "кооперація" походить від латинського "cooperatio", що означає співпраця, співробітництво. Таким чином в основі кооперації лежить ідея взаємодопомоги. На думку В. Гончаренка [5, С. 12] даний термін вживається у двох значеннях. В першому випадку, його застосовують для охарактеризування кооперації як процесу групування трудових, матеріальних, нематеріальних та інших ресурсів для спільної праці для досягнення певної цілі. В другому випадку даний термін використовується в тому випадку, коли кооперацію визначають як форму, тобто вміщують в нього сукупність специфічних організаційно-правових форм під загальною назвою "кооператив". Отже, "кооперація" використовується як для характеристики процесу співробітництва людей один з одним, так і її історичної організаційно-правової форми – кооперативу [5, С.12].

Історично, розвиток терміну "кооперація" в економіко-правовій літературі припадає на кінець XIX – початок XX ст. Відмінності у підходах до визначення терміну залежало від ідеологічної та політичної спрямованості осіб, що трактували його. Особливо активно бралася на озброєння ідея кооперації соціал-демократами.

Вважається, що термін "кооперація" в його сучасному розумінні був уперше вжитий англійським ученим Р. Оуеном. Деякі науковці навіть називають його "батьком кооперації" [11, С. 34]. Він вважав, що ідеологія кооперації відображена як захист трудящих і збіднілих верст населення в умовах початку розвитку капіталізму.

Так, К. Пожитнов вважав, що "Кооперація – будь-який прояв співпраці і взаємодопомоги. Кооперація – результат процесу чи саме поєднання осіб і речей у господарську спілку, що має завданням протистояння капіталістичному ладу виробництва, тобто найманому виробництву товарів". Тобто кооперація ним розглядалася як альтернатива капіталістичній формі господарювання [12, С. 12].

На думку Гібнера Н.П. кооперація – це спільна робота, співпраця. Він вважав, що кооперація є системою нових самостійних угрупувань людей, організованих ними для організації спільної роботи в галузях виробництва і обміну цінностей при умові оплати прибутком не вкладеного у справу капіталу, а особистої роботи кожного учасника, надаючи капіталу лише справедливий процент, зумовлений грошовим ринком [4, С. 9]. Тобто ним кооперація визначалася через призму організації праці з підпорядкуванням їй капіталу.

Британська енциклопедія (Encyclopedia Britannica) розкриває зміст кооперації через асоціацію певного числа осіб чи товариств для взаємної вигоди чи з метою придбання і розподілу предметів споживання або виробництва предметів чи надання кредитів працівникам» [13].

Італійський вчений Луцатті Л. взагалі лаконічно підійшов до визначення даного терміну і зазначив, що "кооперація – це засіб соціальної емансипації" [12, С. 22], тобто характеризував кооперацію як спосіб звільнення від економічної залежності приватного капіталу.

Окрім таких підходів, існують визначення, згідно яких кооперація є одною з форм організації праці, при якій багато осіб спільно беруть участь в одному і тому ж процесі або в різних, але пов'язаних між собою процесах праці [2, С. 331-332].

В економічній енциклопедії поняття "кооперація" ідентифікується як добровільне колективне об'єднання власності (різних об'єктів і форм) та/або праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності [8, С. 75], тобто кооперація розглядається переважно як організаційна структура.

В Законі України "Про кооперацію" зазначено, що "кооперація – система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів" [9].

Видатний сучасний вітчизняний науковець-дослідник кооперативного руху В. Гончаренко поняття "кооперація" розглядає в контексті з терміном "самодопомога" і вважає, що більшість народів світу вихід із скрутної ситуації знайшли саме як самодопомога населення шляхом взаємодопомоги на кооперативних засадах [5, С. 10].

Узагальнюючи наведене вище, можна стверджувати, що сутність кооперації розкривається двояко: перший підхід акцентує увагу на організаційній структурі кооперації, тобто на добровільному об'єднанні людей для спільної господарської діяльності, другий розглядає кооперацію як процес об'єднання зусиль і ресурсів, тобто ототожнює з існуванням сукупності аналогічних кооперативів в єдину систему.

© Щербан М.Д., 2013

В цілому, на думку автора, кооперацію необхідно розглядати в єдності наведених вище підходів і трактувань, звівши поняття "кооперація" до такої особливої форми господарювання, що проявляється в економічних відносинах суб'єктів таких відносин з метою досягнення спільної цілі, отримуючи економічну вигоду від здійснення господарської діяльності на основі взаємодопомоги кожного з учасників.

Іншою складовою терміну "кредитна кооперація" є економічна категорія "кредит". На даний час існує широке розмаїття визначень і трактувань даного терміну різними науковцями та економічними школами. Саме тому, автор в подальшому використовуватиме загальноприйняте "класичне" визначення кредиту під яким розуміють суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах добровільності, зворотності, платності та забезпеченості [7, С. 363].

На даний час в економічному обороті частко використовується поняття кредитної кооперації, особливо у законодавчо-правових актах Верховної Ради України, Кабінетом Міністрів України, Нацкомфінпослуг, однак конкретному трактуванню даний термін не піддано. Так, для прикладу, у Концепції розвитку системи кредитної кооперації зазначено важливість розвитку даної системи, однак конкретної дефініції не надано. Це ж саме стосується й Закону України "Про кооперацію" в якому взагалі не виділено таку форму кооперації.

Тлумачний словник української мови зазначає, що кредитна кооперація – це об'єднання громадян, дрібних товаровиробників з метою взаємної допомоги грішми у вигляді позик та інших форм кредиту [2, С. 333].

В Україні законодавством передбачено проводити діяльність фінансових установ на кооперативних засадах у таких організаційно-правових формах як кредитні спілки та кооперативні банки. Враховуючи те, що на даний час не створено жодного банку на кооперативних засадах, саме тому система кредитної кооперації в Україні асоціюється з кредитними спілками.

Законом України "Про кредитні спілки" визначено, що кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [10]. Водночас в даному нормативно-правовому акті зазначено (п. 2. ст. 1), що вона є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг.

Внаслідок наведеного вище та того що кредитні кооперативи, зокрема кредитні спілки, діють на фінансовому ринку України та надають послуги своїм членам в сфері фінансів, їм надано статусу фінансових установ [3, С. 37].

Кредитна спілка, з одного боку є фінансовою установою, а з іншого – як вид кооперативу, й таким чином поєднує у собі особливості кооперації та особливості фінансової сфери.

Особлива природа форм прояву кредитної кооперації проявляється у некомерційному характеру її діяльності, організаційних засадах функціонування та принципах соціальної справедливості, взаємодопомоги, рівності, чесності та відкритості. Ці принципи життєздатні й в умовах ринкової економіки. Водночас, сучасні дослідники даного напрямку схильні стверджувати, що кооперативна ідея є світлим християнським шляхом до добробуту внаслідок поєднання наведених вище принципів [6, С. 8].

Кредитний кооператив не є благодійницькою організацією, яка здійснює безкорисливу діяльність, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності. Кредитний кооператив здійснює господарську діяльність, в результаті якої отримує дохід [3, С. 37]. Але природа цього доходу відрізняється від доходу, отриманого підприємницьким суб'єктом, його можливо визначити як отримання економічної вигоди членами кредитного кооперативу.

За типологією Бубнова І. [1, С. 86] існує три типи кредитної кооперації:

– кооперація, орієнтована на надання споживчого кредиту своїм засновникам;

– кооперація, діюча в строго визначеній сфері господарської діяльності;

– універсальна модель кредитної кооперації, в якій її елементи обслуговують всі форми руху капіталу в сфері малого та середнього підприємництва незалежно від галузевої та іншої приналежності останнього.

Проведення діяльності кредитними кооперативами базується на певних принципах. Ці принципи є основоположними і є носієм всієї суті системи кредитної кооперації.

Першим принципом кооперації як організації, створюваної для спільного ведення діяльності, є взаємодопомога, що припускає об'єднання суб'єктів, що перебувають у подібних або однакових умовах, з метою залучення необхідних фінансових коштів і приймаючи на себе зобов'язання по взаємному поручительству. Мотивом таких дій є розрахунок на те, що членство в кооперативі буде сприяти вирівнюванню умов конкуренції, покращенню положення на ринку й більш повному задоволенню господарських потреб при проведенні діяльності.

Другий принцип – самоврядування – означає, що засновники самі встановлюють і регулюють внутрішні взаємини свого об'єднання, захищаючи його таким чином від стороннього впливу. Пайовики самостійно визначають структуру й компетенцію керівних органів товариства (загальні збори, правління, наглядова рада), предмет його основної діяльності. При цьому діє чітке правило, згідно якого кожному пайовику при вирішенні питань надається тільки один голос.

Третій принцип – взаємна відповідальність – випливає з попередніх й припускає, що засновники самі відповідають за долю організації. Спільна й солідарна відповідальність підвищує довіру до такої форми організації господарського життя. При цьому треба підкреслити, що спочатку така відповідальність була необмеженою й лише в міру розширення й зміцнення ресурсної та фінансової бази кооперації вона стала обмеженою, що, однак, не знизило особистої відповідальності кожного пайовика за своє підприємство.

Четвертим принципом – ідентичністю – встановлюється обопільний зв'язок між пайовиком і кооперативом. З одного боку, він виступає засновником, співвласником товариства, а з іншого боку – споживачем або користувачем продукту його діяльності. Із цього принципу випливає двоїста природа товариства: воно є носієм економічних відносин і в той же час – об'єднанням осіб як соціальної групи. Ці дві сторони взаємозалежні й взаємообумовлені: якщо товариство не працездатне, те неможливим є й об'єднання осіб, і навпаки.

П'ятий принцип – добровільність – припускає свободу в ухваленні рішення індивідуумом про покладання на себе зобов'язань і отриманні прав при вступі в організацію. Кожен вільний як вступити, так і вийти з неї.

Шостий принцип – відкритість – припускає, що право стати засновником кредитної кооперації надається будь-якій особі, що визнає законодавчі й статутні положення про кооперацію. Звідси випливає, що правом засновника можуть скористатися представники різних соціальних груп суспільства, як фізичні, так і юридичні особи.

Сьомий принцип – локальна й регіональна орієнтація діяльності – означає, що географічна сфера активності товариства повинна бути обмежена з метою найбільш повного врахування потреб своїх засновників. Це сприяє встановленню довірчих відносин між організацією і її пайовиками.

Восьмий принцип – взаємодоповнюваність – має на увазі, що кооперативи при вирішенні своїх численних завдань, частину з них з міркувань комерційної доцільності передають інститутам інших рівнів (регіональним і загальнонаціональним). Такий поділ праці "по вертикалі" при збереженні господарської і юридичної самостійності

його учасників виключає непотрібне дублювання функцій, підвищує їхню конкурентоспроможність. При цьому діє наступне правило: вищестояща ланка по вертикалі покладає на себе тільки такі функції, які не в змозі виконувати організація нижчого підпорядкування. У той же час така структура має потребу в координації дій вхідних у неї ланок, що здійснюється регіональними й національними асоціаціями.

Зазначені принципи, будучи загальними, конкретизуються для кредитної кооперації в ряді цільових настанов, що містяться в нормативній базі. Серед них наступні положення:

– метою діяльності є сприяння розвитку підприємницької ініціативи своїх засновників;

– сприяння засновникам здійснюється за допомогою надання їм широкого набору послуг і по тарифах, які не націлені на отримання максимального прибутку;

– обсяг і структура фінансових послуг визначаються потребами ринку, сформованих запитами засновників;

– врахування потреб регіону ставиться до головних критеріїв діяльності кредитної кооперації, що стає частиною господарського й громадського життя на території своєї активності;

– поділ праці й партнерство в системі кредитної кооперації є найважливішою основою її ефективності. Як поділ праці, так і партнерство повинні бути виправдані якістю послуг і тарифами на них. У системі партнерства повинен підтримуватися баланс інтересів її учасників, для того щоб звести до мінімуму їхньої втрати.

Саме сукупність наведених вище принципів дозволяє глибше розуміти сутність та специфіку організації системи кредитної кооперації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, кредитна кооперація є доволі складної системою відносин учасників економічних відносин і, базуючись на принципах функціонування, в подальших дослідженнях необхідно акцентувати увагу саме на економічній природі кредитних кооперативів. Саме неприбутковий характер діяльності кооперативу, в т.ч. кредитного, є особливістю, яка вирізняє його від інших фінансово-кредитних інститутів.

Список використаних літературних джерел:

1. *Бубнов И.Л.* Кредитная кооперация как особый вид банковской деятельности. / И.Л. Бубнов. // Вестник финансовой академии. – М.: Финансы и статистика. – №1. – 1997. – 95 с. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с. 3. *Волкова О.Г.* Кредитна кооперація: сутність та принципи здійснення/ О.Г. Волкова // Вісник соціально-економічних досліджень. − Одеса: ОДЕУ, 2008. – Випуск 31. − 480 с. 4. *Гибнер Н.П.* Система кооперации. – Москва, 1911. – 33 с. 5. *Гончаренко В. В.* Кредитна кооперація. Форма економічної самодопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В. В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с. 6. *Гончаренко В.В.* Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. / В.В. Гончаренко. – К.: “Наукова думка”, 1997. – 240 с. 7. Гроші та кредит: Підручник (за заг. ред. М.І. Савлука). К.: КНЕУ, 2002. – 598 с. 8. Економічна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний та ін. – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с. 9. Закон України “Про кооперацію” N 1087-IV від 10 липня 2003 року зі змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15. 10. Закон України “Про кредитні спілки” N 2908-III від 20 грудня 2001 року зі змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908-14. 11. *Зіновчук В В.* Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Логос, 2001. – 380 с. 12. *Пажитнов К.* К вопросу о сущности кооперации и ее определении // Вестник кооперации. – 1915. – Кн. 6. – С. 22. 13. Encyclopedia Britannica. – [E-resource]. Access mode: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/136330/cooperative.

ЩЕРБАН Марія Дмитрівна – викладач кафедри економіки та підприємництва Карпатського інституту підприємництва ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”.

Наукові інтереси :

– система кредитної кооперації України та зарубіжних країн;

– небанківський фінансовий ринок.

Стаття надійшла до редакції: 17.01.2013 р.